

VYBRANÉ KAPITOLY Z FILOSOFIE A ETIKY

U3V

Zuzana Svobodová

Polis – základní antické ctnosti, cíle výchovy a vzdělávání.

Člověk a společnost.

Svoboda a řád.

Zdůvodnění morálky

- dobro (KALOS)
- sláva (DOXA)
- čest (TIMÉ)
- pravda (ALÉTHEIA)
- krása (KALON)
- rozum (LOGOS)
- blaženost (EUDAIMONIA)
- štěstí (EUTYCHIA, *fortuna*)
- slast (HEDONÉ)
- příroda, přirozenost (FYSIS)
- svědomí (SYNEIDÉISIS)
- povinnost, zákon, příkaz (NOMOS)
- všeobecné bratrství lidí
- láska (AGAPÉ)
- ...

Aristotelés. *Politika* 1253a:

„Z toho jest tedy zřejmo, že obec jest útvar přirozený a že **člověk jest bytost přirozeně určená pro život v obci** (ὁ ἄνθρωπος φύσει **πολιτικὸν ζῶον**), a že ten, kdo od přirozenosti a ne jenom náhodou žije mimo obec, jest bytostí buď špatnou anebo lepší než člověk, ... Jest zjevno, proč člověk jest bytostí určenou pro pospolitý život více než každá včela a každý stádový živočich.

Neboť **příroda, ...nečiní nic bezúčelně. Ze živočichů jenom člověk má řeč** (οὐθὲν ...μάτην ἢ φύσις ποιεῖ: **λόγον** δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν **ζώων**); **hlas jest známkou pocitu nelibého a libého**, proto jej mají také ostatní živočichové – neboť až k tomu dospěla jejich přirozenost, že mají pocit bolesti a libosti a navzájem si je dávají najevo –, **řeč však jest určena k tomu, aby naznačovala, co jest prospěšné a škodlivé**, a tudíž také, co jest **spravedlivé a nespravedlivé**; tj. zajisté **vlastní člověku** před ostatními živočichy, **že jediný má smysl pro dobro a zlo, pro právo a bezpráví** a pro podobné věci; **společenství těchto věcí pak vytváří domácnost i obec.**“

Člověk u Aristotela

- ZOON LOGON ECHON – bytost mající (které je vlastní/která je schopna naslouchat tomu, co je) rozum/slovo/řeč/smysl...

a díky tomu

- ZOON POLITIKON – bytost, která žije v polis/obci/společnosti (která vstupuje do světa)

– další viz [Aristoteles. Politika, zejm. kn. VII-VIII](#)

první výměr je zkratka učiněná na základě obsahu Aristotelova textu,
druhý výměr uvádí Ar. v textu přímo

Ctnost

- antický ideál uměřenosti (*temperantia*) → Sokrates → Platon („dokonalosti obce“/základní ctnosti – **moudrost, mírnost, statečnost a spravedlnost** →
- od Sokrata: čl má usilovat o ctnost, aby žil správně a dosáhl štěstí, EU-DAIMONIA – blaženost
- Platon o *areté* → Aristotelova analýza
- Arist. Etika Nikomachova, II. kn.: Ctnost je trvalým stavem čl, získaným záměrnou činností, do určité míry zvykem (*ethos* – zvyk) „...spravedlivým jednáním se stáváme spravedliví, uměřeným pak uměřenými a statečným statečnými...“ (Et. Nik., II, 1103b)

Ctnost

- **areté** – zdatnost, výkonnost
- lidské jednání záměrné, angažované, chtěné, ne-automatické
- **střed** (*mesótés*) mezi dvěma extrémy (Aristoteles, **zbabělost** – **statečnost** – **opovážlivost/smělost**; střed má individuální povahu – jiná hodnota pro štědrost chudého, jiná u bohatého)
- Aristoteles
 - Rozumová ctnost (*areté dianoetiké*) – nelze aplikovat teorii středu, ctnosti v tom, co je **neměnné** (chápání principů – *nous*, věda – *epistéme*, moudrost – *sofia*)
 - Mravní ctnost (*areté ethiké*) – směřuje ke středu (ovládání citů a jednání), v tom, co je proměnlivé (vytváření, jednání, zacházení s majetkem, ve styku s druhými, politickém životě, ...). Morální čin je krásný, zlý čin je ošklivý. (dobro a krása často totéž)

Zdatnost / ctnost

- „**PROAIRESIS** (záměrná volba) je arché jednání. Tím se dokazuje, že zdatnost i špatnost záleží na nás.“ Aristoteles, Magna Moralia, I, 1187^b
- Scholastika: **Moudrost rodí mravní ctnost**
/ ctnost praktické moudrosti / **rozumnost** (ř. **fronésis**, l. **prudentia**) je rodičkou a formujícím základem všech ostatních základních ctností („kardinální“ – *virtutes cardinales*; u Platona: hlavní „dokonalosti obce“), tj. **spravedlnosti** (ř. **dikaiosyné**, l. **iustitia**), **statečnosti** (ř. **andreia**, l. **fortitudo**) a **uměřenosti** (ř. **sofrosyné**, l. **temperantia**)

Bytí předchází pravdivému a pravdivé zase dobrému.

Ctnost

Scholastika: Tomáš Akvinský – rozpracovává Aristotelovu nauku o ctnostech, uznává také kategorii ctností vrozených (nejsou to ctnosti dokonalé)

- **intelektuální** ctnosti – dále se dělí na *spekulativní* (**moudrost**/sapientia, **vhled**/intellectus, **vědění**/scientia) a *praktické* (**rozumnost**/prudentia, **umění**/ars)
- **morální** ctnosti – Tomáš Akv. jmenuje 11, převážně dle Aristotela, lze redukovat na 4 *kardinální* – *virtutes cardinales* – jsou základem pro ostatní morální ctnosti (u Platona: hlavní „dokonalosti obce“): **rozumnost** (ř. *frónésis*, l. *prudentia*), **statečnost** (ř. *andreia*, l. *fortitudo*), **spravedlnost** (ř. *dikaiosyné*, l. *iustitia*), **uměřenost** (ř. *sofrosyné*, l. *temperantia*)
- **teologické** ctnosti – čl. dostává od Boha, nikoli vlastní činností, dané, vlité: *virtutes infusae*: **víra**, **naděje**, **láska** – nikoli předmětem přirozené etiky, ale morální teologie.

Péče (EPIMELEIA)

- Ctnost zahrnující trvalou dispozici starat se o druhé. Někdy se používá jako synonymum pro souhrn ctností, nebo dokonce místo teorie ctností samotné. (MELETE TO PAN, EPIMELEIA PERI TÉS PSYCHÉS)
- "orientace" k druhým, ten, který se zaměřuje na vztahy mezi osobami.

Aristotelés

- 3 způsoby života – BIOI – které může volit **svobodný** muž (EN 1095b15-20):
 - život oddávající se požitku a rozkoši z tělesné **krásy** (BIOS APOLAUSTIKOS, a life of pleasure, devoted to enjoyment);
 - život politický, plodící **krásné** činy v POLIS (BIOS POLITIKOS);
 - život rozjímavý, život filosofa prodlévajícího v oblasti věčné **krásy** tím, že se oddává zření toho, co nikdy nepomíjí (BIOS THEÓRÉTIKOS)

Rozdělení druhů života pochází již od Pýthagory, uvádí je i Platon.

Helénské představy

Omezení principem krásy – platí i v etice: čím dražší svoboda, tím větší síla tohoto omezení, naopak: TYRANNOS – despota značí nenávist, prokletí, výrazy „barbar“ a „despota“ byly Řekům synonymní (Aristoteles: svrchovaná demokracie je TYRANNIS, lid má úzké a omezené obzory a zájmy – tj. osobní; POLITEIA je správný typ vlády – správné uspořádání **suverénní obce**, POLIS – její degenerací je pak demokracie)

Helénské představy

- Aristotelovi rozdíl mezi otrokem a pánem přirozený, jako všude, kde je nějaký celek složen z částí (tělo slouží duši, otrok pánu)
- volný čas (SCHOLÉ) je nezbytnou podmínkou, aby se člověk mohl věnovat **sobě a obci**

Helénské představy

- ELEUTHEROS – svobodný, štědrost (opak skrblictví, lakoty a marnotratnosti), ELEUTHERIOS – gentleman, člověk ušlechtilý, slušný, čestný
- ANELEUTHERIA – skrblictví, láska k penězům nedůstojná svobodných, projev otrockého smýšlení – ANELEUTHERON, to synonymem s FILOCHRÉMATON – zřetnost

Omezení, uměřenost jako cíl výchovy

omezení musí mít původ v duši člověka, dobrovolné omezení přední ctností: SÓFROSYNÉ – zdravá mysl, uměřenost, rozumnost, náležitý poměr k sobě, druhým, bohům, poslušnost k zákonům obce; omezení a zároveň svoboda, protože obsahuje vládu nad žádostmi a vášněmi, proto také SÓFROSYNÉ hlavním cílem tradiční výchovy.

Helénské představy

- Platon: „Veškerý život člověka potřebuje rytmus a harmonii.“
- AIDOS – ostych (a FOBOS – bázeň) – chrání člověka před porušováním hranic, úcty, zákonů

Člověk a výchova u Aristotela

předměty (v pořadí: vychovávat nejprve **zvykem**, pak **naukou**)

tělocvik (**g**ymnastika), **g**ramatika, kreslení (**g**rafika – činí nás
vnímavější pro tělesnou **krásu** – 1338b 1), hudba (múzika)

Hudba z oněch 4 předmětů vyniká – nemá účel vně, neslouží
nutnosti, ani užitku. Hudba je vzdělání, které je **ušlechtilé** a
krásné. (Polit. 1338a 33)

BIOS APOLAUSTIKOS - BIOS POLITIKOS - BIOS THEÓRÉTIKOS

Člověk a výchova u Aristotela

Základní Aristotelova řeč o výchově od sedmé knihy Politiky, při promýšlení základů a požadavků řádné obce: **blaženost, ctnost a výchova** k ní.

Podstatné: 1) určit účel a cíl, 2) určit prostředky

„všichni lidé směřují k dobrému žití a k blaženosti“ (1331b 39)

„krásný život potřebuje také určitého opatření vnějšími prostředky“

Co jest blaženost? Uskutečňování a dokonalé užívání ctnosti. Aby obec byla ctnostná, není dílem štěstí, ale vědění a vůle. Obec je ctnostná tím, že jsou ctnostní občané, kteří mají účast v její správě.

Jak se muž stává ctnostným?

Člověk a výchova u Aristotela

Jak se muž stává ctnostným? (celek se utváří podle jednotlivců) „Dobřími a ctnostnými se lidé stávají trojím prostředkem. Tím **trojím prostředkem jest přirozenost, zvyk a rozum**. Předně jest třeba se narodit, a to jako člověk, nikoli jako nějaký jiný živočich, potom také s určitými vlastnostmi těla i duše. Některé **vrozené** vlastnosti nejsou nic platné, neboť **zvyky** je měnívají. ... Ostatní živočichové žijí hlavně podle své **přirozenosti**, někteří v málo věcech také podle **zvyku**, člověk však ještě podle **rozumu**; neboť jen on má **rozum**. ... **člověk koná mnoho proti návykům a proti přirozenosti z podnětu rozumu**, je-li přesvědčen, že je to tak lépe.“

Vrozené vlastnosti → „**Ostatní je již úkolem výchovy**; neboť něčemu se člověk učí **návykem**, něčemu **nasloucháním**.“ (1332b 10)

Člověk a výchova u Aristotela

výchova: něčemu se člověk učí **návykem (zvyk)**, něčemu **nasloucháním (rozum)**

V **každé** obci **vládnoucí** a **ovládání**, mají být titíž, nebo jiní? Odpověď: Kdyby jedni lidé vynikali nad druhé (velikostí, převahou duševní) ... **ale nevynikají**, proto vládnoucí i ovládaní mají být po celý život jiní, nikoli titíž, tedy ve vládnutí a poddanství dochází ke střídání. Starší → mladší „nikdo se pak nehorší, má-li poslouchat, jak toho jeho věk vyžaduje, ... **ten, kdo chce dobře poroučet, musí se naučit nejdříve poslouchat.**“

Pokud je vláda v zájmu toho, kdo vládne, je to vláda **panská (DESPOTIKÉ)**, pokud je vláda v zájmu toho, kdo jest ovládán, je to vláda nad svobodnými. „Některé příkazy se liší nikoli obsahem, nýbrž účelem a pohnutkou. Proto **se sluší i svobodným mladíkům, aby provedli mnohé výkony, které se pokládají za služebné**; neboť pro to, co je slušné a neslušné, není tak rozdíl v jednání samém, jako v účelu a v pohnutce. Ježto pak tvrdíme, že ctnost občana, který vládne, jest stejná s ctností nejlepšího muže, a ježto **tentýž muž má být nejprve poddaným a potom teprve vládcem**, jest zákonodárcovým úkolem vyšetřit, jak by se mužové **stávali dobrými**, totiž jakým **vzděláním a zaměstnáním**, a **co jest účelem nejlepšího života.**“ (1333a)

Člověk a výchova u Aristotela

"...jest třeba dovést **pracovat a vést válku**, ale **ještě více žít v míru a ve volném čase**, a konat to, co jest **nutné a užitečné**, ale ještě více jest třeba konat to, **co jest krásné**. A tak k tomuto cíli jest nutno lidi vychovávat, i dokud jsou ještě dětmi, i v ostatním věku, pokud potřebují výchovy." (Polit. 1333a 40-1333b 4)

BIOS APOLAUSTIKOS - BIOS POLITIKOS - BIOS THEÓRÉTIKOS